

वसतिगृहाच्या चळवळीतून सामाजिक सुधारणा करणारे राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज

भारतीय समाजसुधारणेच्या इतिहासात अनेक महापुरुषांनी शिक्षणाला सामाजिक परिवर्तनाचे प्रभावी साधन मानले आहे. महात्मा ज्योतिराव फुले यांनी ‘शिक्षण हेच मुक्तीचे शस्त्र’ मानले, तर डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी ‘शिका. संघटित व्हा, संघर्ष करा’ हा मूलमंत्र दिला. जागतिक स्तरावरही अमेरिकेचे शिक्षणतज्ज्ञ जॉन ड्युई, दक्षिण आफ्रिकेचे राष्ट्रध्यक्ष नॅल्सन मंडेला आणि इतर अनेक विचारवंतांनी शिक्षणाला समाजपरिवर्तनाचा पाया मानले. मात्र शिक्षणाची दारे सर्वांसाठी खुली करण्यासाठी केवळ शाळा उभारणे पुरेसे नसते; विद्यार्थ्यांना राहण्याची, जेवणाची, अभ्यासाची आणि सुरक्षित वातावरणाचीही गरज असते. ही गरज ओळखून वसतिगृहांच्या माध्यमातून सामाजिक परिवर्तनाची व्यापक चळवळ उभारणारे भारतातील अग्रगण्य समाजसुधारक म्हणजे राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज. २६ जून १८७४ रोजी जन्मलेल्या यशवंतराव घाटगे यांना पुढे कोल्हापूरच्या राजघराण्यात दत्तक घेण्यात आले. पुढे ते राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज म्हणून इतिहासात अजरामर झाले. २ एप्रिल १८९४ रोजी त्यांनी करवीर संस्थानची राज्यसूत्रे स्वीकारली. ६ मे १९२२ ला त्यांचे निधन झाले. अवघ्या ४८ वर्षांच्या आयुष्यात त्यांनी सामाजिक, शैक्षणिक, आर्थिक आणि प्रशासकीय क्षेत्रात इतके क्रांतिकारी कार्य केले की, त्यांना आधुनिक भारताच्या सामाजिक क्रांतीचे शिल्पकार म्हणून गौरविले जाते. बहुजन समाजाला अज्ञानाच्या गर्तेतून बाहेर काढण्यासाठी राजर्षी शाहूंनी अनेक चळवळी उभी केल्या त्यातील सर्वाधिक प्रभावी चळवळ ही वसतिगृहांची चळवळ ठरली आहे. राज्याच्या कोषातून, राजाच्या उपयोगाच्या, मंदिराच्या इगडजुजीच्या पैशाला त्यांनी वसतिगृहासाठी वळते केले. काहींना वार्षिक मदत, काहींना इमार्ती, काहींना जमीनी देऊन स्वतः उभे राहून त्यांनी वसतिगृहे उभारली.

शाहू महाराजांच्या विचारांवर महात्मा ज्योतिराव फुले, यांच्या सत्यशोधक चळवळीचा मोठा प्रभाव होता. बहुजन समाजाचे उत्थान शिक्षणातूनच होऊ शकते, हा फुले यांचा विचार शाहू महाराजांनी प्रत्यक्ष प्रशासनात उतरविला. एका शतकांततरही आजही त्यांच्या वसतिगृहांमधून अनेकांचे आयुष्य घडत असून त्यांनी सुरू केलेली ही चळवळ जवळपास १२५ वर्षांनंतरही अजूनही सक्षमपणे विद्यार्थी घडविण्याचे काम करीत आहे.कोल्हापुरात विविध ठिकाणी उभे असणारे हे वसतीगृह छत्रपती शाहू महाराजांच्या दूरदृष्टीची कल्पना देणारे उरतात. सुरुवातीला सर्व जाती-धर्माच्या विद्यार्थ्यांसाठी एकत्रित वसतिगृहाचा प्रयोग करण्यात आला. राजाराम वसतिगृह हा त्याचा प्रारंभिक प्रयत्न मानला जातो. मात्र प्रत्यक्षात सामाजिक विषमता आणि जातीय पूर्वग्रहामुळे मागासवर्गीय विद्यार्थ्यांना अपेक्षित वातावरण मिळत नव्हते. काही ठिकाणी प्रवेशाचे धोरण सर्वांसाठी खुले असले तरी प्रत्यक्ष लाभ काही मोजक्या घटकांनाच मिळत असल्याचे शाहू महाराजांच्या निदर्शनास आले. या अनुभवातून त्यांनी स्वतंत्र समाजनिहाय वसतिगृहे सुरू करण्याचा निर्णय घेतला. जातीव्यवस्थेचा पगडा समाजावरून जात नसल्यामुळे शाहू महाराजांनी

लोकराजा राजर्षी शाहू महाराज जयंती म्हणजे एक शैक्षणिक उत्सव

कोल्हापूर... म्हटलं की डोळ्यांसमोर येतो लोकराजा राजर्षी शाहू महाराज! आणि शाहू महाराज म्हणजे कोल्हापूर! हे समीकरण आता इतिहासाच्या सुवर्ण अक्षरात कोरलं गेलं आहे. ‘लोकराजा’ हा किताब त्यांना कोणी दिला नाही, तर लोकांच्या हृदयातून तो सहजच बाहेर पडला. लोकांच्या ठायी असणारा आपल्या राजाविषयीचा हा आदरभाव, त्यांची अथांग कीर्ती आणि त्यांचं आयुष्यभर चाललेलं अविरत कार्य, हे आजही आपल्यासाठी प्रेरणादायी आहे. त्यांच्या शैक्षणिक कार्यावर प्रकाश टाकणारा हा विशेष लेख आणि शैक्षणिक कार्याशी संबंधित असलेले त्यांची

इस्लाम धर्मानुसार इस्लामी वर्षाची सुरुवात मुहर्रम नावाच्या महिन्यापासून होते. प्रत्येक वर्षी कोट्यवधी मुस्लिम शिया व सुन्नी समुदायातील लोक इमाम हुसेन (र) यांच्या शहादतीचे स्मरण करून दुःख व्यक्त करतात. परंतु दुर्दैवाची गोष्ट अशी आहे की, या विशाल सहानुभूती व्यक्त करणाऱ्यांपैकी फारच थोडे लोक या बलिदानामागील मूळ कारणांकडे लक्ष देतात किंवा त्या कारणांची माहिती करून घेतात. हजरत इमाम हुसेन (र) यांनी केवळ स्वतःचेच नव्हे तर आपल्या कुटुंबातील लहान मुलांचेही बलिदान दिले होते.

इस्लामी राज्यव्यवस्थेचे प्रवर्तक हजरत मुहम्मद (स) आणि त्यांच्या नंतर सत्तेवर आलेले चार खलीफा – हजरत अबूबकर सिद्दीक (र), हजरत उमर फारूक (र), हजरत उस्मान गनी (र) आणि हजरत अली (र) – हे सर्व सर्वसमंतीने निवडले गेले होते. इस्लामी राज्यघटनेचा मूलभूत आधार म्हणजे स्वतंत्र निवडणुकींद्वारे जनतेकडून प्रतिनिधीची निवड. सत्ता स्वीकारताना उमेदवाराच्या वैयक्तिक प्रयत्नांचा किंवा

काढलेला हा उपाय बहुजन समाजाला शिक्षणाच्या मुख्य प्रवाहात आणण्यासाठी प्रभावी ठरला. या वसतिगृहांच्या व्यवस्थापनाची जबाबदारी संबंधित समाजातील सुशिक्षित आणि विश्वासार्ह व्यक्तींवर सोपविण्यात आली. त्यामुळे समाजातील नेतृत्व विकसित झाले आणि शिक्षणाची चळवळ लोकचळवळ बनली. सामाजिक परंपरा, चातुर्यगर्वाचा प्रभाव त्यामुळे पुढे त्यांनी बहुजन विद्यार्थ्यांना वेगळी वसतीगृहे काढून जातीच्या उतरंडीच्या जोखडातून मुक्त केले.

कोल्हापूर संस्थांमध्ये १८९६-९७ ला दुष्काळ पडला. ग्रामीण भागातून मुले शिक्षणासाठी येणे बंद झाले. राहणे, खानावळ, कपडाला सर्वच गरीबांना परवडणे शक्य नव्हते. ही बाब शाहू महाराजांच्या लक्षात आली याशिवाय लंडन दौऱ्यामध्ये तेथील शिक्षण पद्धतीचा अभ्यास केल्यावर त्यांना वसतिगृह ही कल्पना नावीन्यपूर्ण व परिवर्तनाची वाटली. १९०१ पासून कोल्हापूरमध्ये वसतिगृह उभारणीची व्यापक चळवळ सुरू झाली. व्हिक्टोरिया मराठा बोर्डिंग, जैन बोर्डिंग, मुस्लिम बोर्डिंग, वीरशैव लिंगायत बोर्डिंग, नामदेव बोर्डिंग, देवूज बोर्डिंग, सारस्वत बोर्डिंग, कोष्टी, आर्य समाज गुरुकुल, वैश्य बोर्डिंग, प्रिन्स शिवाजी मराठा बोर्डिंग, ढोर- चांभार समाजासाठी इंडुमती राणीसाहेब वसतीगृह,

मोलाची भूमिका... पुन्हा एकदा जागृती: उत्साही आवाज, आणि युवा पिढीतील उर्जेची दृश्ये, पण आपण हे विसरता कामा नये! भारतीयांसाठी, विशेषतः बहुजन समाजासाठी झटणारा एकमेव राजा, ज्यांचे शैक्षणिक कार्य फार मोलाचे आहेत, त्यांचा विसर आपण पडू देऊ शकत नाही. शाळेचा पहिला दिवस म्हणजे शाहू महाराज यांची जयंती! आणि या दिवशी फक्त शाळा सुरू होणे नाही, तर एक शैक्षणिक उत्सव साजरा व्हायला हवा. या उत्सवातून शाहू महाराजांच्या जीवनावर, त्यांच्या कार्यावर प्रकाश टाकण्यात यावा. त्यांच्या भाषणाने, त्यांच्या विचारांनी युवा पिढीला प्रेरणा मिळायला हवी. पुन्हा ढोल-ताशांचे सूर, आणि शाहू महाराजांच्या पुतळ्यासमोर वंदन करणारे लोक आज २६ जून म्हणजे लोकराजा राजर्षी शाहू महाराज यांची जयंती! या पवित्र दिनी, आपण सर्वजण त्यांच्या स्मृतीना विनम्र अभिवादन करूया आणि एक संकल्प करूया, की त्यांच्या शैक्षणिक कार्याचा वारसा आपण अविरतपणे पुढे चालवू. त्यांच्या वसतिगृहांच्या कल्पनेला, त्यांची

कटकारस्थानांचा संबंध नसे. मात्र अमीर माविया सत्तेवर आले तेव्हा परिस्थितीत बदल होऊ लागला. अमीर माविया हे साहावी असूनही त्यांच्या खलीफापदाबाबत काही मतभेद होते. त्यांच्या मृत्यूनंतर त्यांनी आपल्या पुत्र यजीदला उत्तराधिकारी म्हणून घोषित केले. यामुळे इस्लामी राजकीय व्यवस्थेत मोठा बदल घडून आला आणि वंशपरंपरागत राजसत्तेची सुरुवात झाली. खलीफा हजरत उमर फारूक (र) यांचे चिरंजीव हजरत अब्दुल्ला हे अत्यंत विद्वान वगुणी व्यक्तिमत्त्व होते. अनेकांनी त्यांच्या निवडीची शिफारस केली होती; परंतु वारसाहक्काने खलीफा नेमण्याची प्रथा पडू नये म्हणून हजरत उमर (र) यांनी त्यास परवानगी दिली नव्हती.इमाम हुसेन (र)हे हजरत मुहम्मद

अनुसुचित जातीतील विद्यार्थ्यांसाठी अर्थात अस्पृशांसाठी ‘मिस क्लार्क’ वसतिगृह उभारण्यात आली. संशोधनपर नोंदीनुसार शाहू महाराजांनी सुमारे २० ते २२ वसतिगृहांचे जाळे उभे केले होते. शाहू महाराजांच्या वसतिगृह चळवळीतील सर्वाधिक महत्त्वाचा टप्पा म्हणजे १९०८ मध्ये सुरू झालेले ‘मिस क्लार्क वसतिगृह’. हे वसतिगृह अस्पृश्य विद्यार्थ्यांसाठी सुरू करण्यात आले होते. हजारो वर्षे ज्यांना शिक्षणापासून वंचित ठेवल्या गेले. त्या अस्पृश्य समाजाला शिक्षणाची दारे सताड उघडणारा हा क्रांतिकारी निर्णय होता. तत्कालिन व्यवस्थेत या निर्णयाची चर्चा देशभर झाली. शाहू महाराजांची ही दूरदृष्टी आणि या निर्णयाची गरज काय होती हे त्यांनी भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांना विदेशात शिक्षणासाठी १९२० मध्ये त्यांनी केलेल्या मदतीतून स्पष्ट होते. राजर्षी शाहू महाराजांची मागासवर्गीयांबाबतची कणब यातून स्पष्ट होते. १९०८ मध्ये स्थापन झालेले मिस क्लार्क वसतिगृह हे भारतातील दलित विद्यार्थ्यांसाठीच्या सर्वोत् महत्त्वाच्या शैक्षणिक उपक्रमांपैकी एक होते. गव्हर्नर सर जॉर्ज क्लार्क यांच्या कन्या मिस व्हायोलेट क्लार्क यांनी अस्पृश्यांच्या शिक्षणासाठी देणगी व जनजागृतीचे कार्य केले. त्यांच्या योगदानाचा गौरव म्हणून शाहू महाराजांनी त्यांच्या नावाने वसतिगृह सुरू केले. हे वसतिगृह दलित शिक्षणाच्या इतिहासातील एक मैलाचा दगड ठरले. शाहू महाराजांनी या वसतिगृहासाठी स्वतंत्र इमारत, खेळाचे मैदान आणि आर्थिक अनुदान

शैक्षणिक क्रांती :

शाळेच्या वर्गातील आनंदी मुलं, आणि शाहू महाराजांच्या हस्ते पहिली वसतिगृहांची उद्घाटनं, शिक्षण क्षेत्रात शाहू महाराजांनी जी क्रांती घडवून आणली, ती भारत देशाच्या इतिहासात अभूतपूर्व होती. सर्व समाजीक, सर्व जातींमधली भेदभावा दूर सारून, शिक्षणाची कवाडे सर्वांसाठी खुली करणारा असा हा एकमेव लोकराजा! वसतिगृहाची पहिली व्यवस्था मांडणारा, आणि शिक्षणाला खऱ्या अर्थाने सार्वजनिक बनवणारा राजा, म्हणजे छत्रपती शाहू महाराज! त्यांच्या या शैक्षणिक कार्याची प्रचिती भारत देशातील प्रत्येक नागरिकाला, प्रत्येक युवा पिढीला आहेत.

दुर्दैवी विसर:

थोडा गंभीर आवाज, आणि विदर्भातील कडाक्याच्या उन्हाची दृश्ये, पण दुर्दैवाने, गेल्या काही वर्षापासून या लोकराजाचा विसर पडू लागल्याचं चित्र पाहण्यात मिळत आहे. ऐकेकाळी त्यांच्या जयंतीनिमित्त संपूर्ण राज्यात शाळा सुरू केल्या जात होत्या. शाळेचा पहिला दिवस, म्हणजे शाहू महाराजांची जयंती! असं एक समीकरणच तयार झालं होतं. विदर्भामध्ये उन्हाची तीव्रता बघता, शाळा २६ जून रोजी, म्हणजेच शाहू महाराजांच्या जयंतीदिनी सुरू करण्याचा निर्णय घेण्यात आला होता. पण, या निर्णयानंतर काही वर्षापासून शाळेच्या पहिल्या दिवसाची तारीख वारंवार बदलण्यात आली. कधी १५ जून, कधी ३० जून, तर कधी १ जुलै, या सततच्या बदलामुळे काय झालं? तर शाळेचा पहिला दिवस आणि शाहू महाराजांची जयंती यांच्यातील तो पवित्र संबंध तुटून गेला. अन्न नागरिकंमध्ये यावर चर्चा सुरू झाली, शंका कुशंका निर्माण झाल्या. असं वाटू लागलं, की या महान राजाच्या जयंतीचा आणि त्यांच्या शैक्षणिक कार्याचा विसर पडावा, यासाठी तर हे बदल केले जात नाहीत ना?

सामाजिक समतेच्या विचारांना आपण जीवनात उतरवू. येणाऱ्या युवा पिढीला या महान लोकराजाचे शैक्षणिक कार्य, त्यांचे वसतिगृहांची निर्मिती, आणि त्यांचे सामाजिककार्य समजायला हवे. त्यासाठी २६ जून हा फक्त एक दिवस न राहता, तो एक शैक्षणिक उत्सव म्हणून साजरा

(स) यांची सर्वात लाडकी कन्या हजरत फातिमा (र) आणि चौथे खलीफा हजरत अली (र) यांचे चिरंजीव होते. हजरत अली (र) यांच्या निधनानंतर इमाम हुसेन (र) यांचीही खलीफापदासाठी निवड होऊ शकली असती; परंतु इस्लाममध्ये वारसाहक्काने सत्ता देण्याची पद्धत नसल्यामुळे तसे झाले नाही. अमीर मावियांनी आपल्या पुत्र यजीदला युवराज घोषित केल्यानंतर इमाम हुसेन (र) यांनी यजीदच्या सत्तेला मान्यता दिली नाही. त्यांनी यजीदच्या राजसत्तेविरुद्ध उभे राहण्याचा निर्णय घेतला आणि त्या निर्णयाच्या परिणामांना धैर्याने सामोरे गेले. त्यांचे मत असे होते की, इस्लामी राज्यव्यवस्थेचे जतन करणे हे मुस्लिम समाजासाठी अत्यंत महत्त्वाचे

आहे. इस्लामी शासनपद्धतीत झालेला हा बदल इस्लामच्या मूलभूत तत्त्वांसाठी गंभीर धोका होता. हा धोका दूर करण्यासाठी आवश्यक असले तर सर्वस्वाचा त्याग करण्यासाठी ते तयार होते. या दृढ निश्चयाने इमाम हुसेन (र) यांनी यजीदच्या सैन्याशी संघर्ष केला आणि या संघर्षात त्यांनी केवळ स्वतःचेच नव्हे तर आपल्या कुटुंबातील अनेक सदस्यांचेही बलिदान दिले. काही लोक इमाम हुसेन (र) यांच्या बलिदानाकडे केवळ राजकीय संघर्ष म्हणून पाहू शकतात; परंतु त्यांच्या दृष्टीने ते एक धार्मिक कर्तव्य होते. इस्लामच्या मूलतत्त्वांचे संरक्षण करण्यासाठी त्यांनी प्राणापर्ण केले आणि शहादत स्वीकारली. म्हणूनच त्यांचे बलिदान आजही सत्य, न्याय आणि धर्मनिष्ठेचे प्रतीक मानले जाते.

किवी फळ शेतीने शेतकऱ्यांचे नशीब चमकवले!

शिमला : हिमाचल प्रदेशातील शेतकरी आता बागायती पिकांच्या लागवडीत अधिक रस घेत आहेत. टोमॅटो, सिमला मिरची, सोयाबीन, वाटाणे, आले, लसूण या नगदी पिकांच्या लागवडीतून येथील शेतकरी चांगले उत्पन्न घेत आहेत. विशेषतः सिरमौर जिल्ह्यातील पच्छड भागात शेतकरी मोठ्या

प्रमाणावर किवीची लागवड करत आहेत. येथील शेतकरी किवीपासून वर्षाला लाखो रुपयांचे उत्पन्न घेत आहेत. त्यामुळेच पच्छाद परिसरात किवीचे क्षेत्र १६ हेक्टरपर्यंत वाढले आहे. नरग उप-तहसीलच्या थलेडी गावातील प्रगतशील शेतकरी विजेंद्र सिंह ठाकूर मोठ्या प्रमाणावर किवीची लागवड करत आहेत.

मागासवर्गीयांसाठी ५० टक्के आरक्षण जाहीर केले. भारतातील आरक्षणाच्या इतिहासातील हा एक मैलाचा दगड मानला जातो. शिक्षण, वसतिगृहे आणि आरक्षण या त्रिसुत्रीयुक्ते बहुजन समाजात नेवे नेतृत्व निर्माण झाले. शाहू महाराजांनी शिक्षणाला सर्वोच्च प्राधान्य दिले. १९१७ मध्ये त्यांनी मोफत आणि सक्तीच्या प्राथमिक शिक्षणाचा कायदा लागू केला. सात ते चौदा वर्षे वयोगटातील मुलांना शाळेत पाठविणे पालकांसाठी बंधनकारक करण्यात आले. मुलांना शाळेत न पाठविणाऱ्या पालकांवर दंड आकारण्याची तरतूदही करण्यात आली होती. काही नोंदीनुसार विलंब करणाऱ्या पालकांकडून दरमहा एक रुपया दंड आकारला जात असे. स्वतःच्या दरबार खजिन्यातून आणि देवस्थान फंडातून पैसे वळते करून शिक्षणाला महत्त्व देणारा हा राजा म्हणूनच सामाजिक क्रांतीचा जनक मानला जातो. या योजनेसाठी निधी उपलब्ध व्हावा म्हणून शाहू महाराजांनी विशेष शिक्षण कर लागू केला. डॉक्टर, वकील, सावकार, अधिकारी आणि विशिष्ट उत्पन्न गटातील घटकांकडून शिक्षण उपकर आकारण्यात येत असे. शिक्षणासाठी स्वतंत्र आर्थिक तरतूद करणाऱ्या हा दूरदृष्टीचा निर्णय होता. शाहू महाराजांच्या कार्यकाळात कोल्हापूरला ‘शिक्षणाची काशी’ म्हणून ओळख मिळाली. १९१७ मध्ये संस्थानात केवळ २७ शाळा आणि सुमारे १,३०० विद्यार्थी होते. मात्र १९२२ मध्ये त्यांच्या निघनाच्या वेळी शाळांची संख्या ४२० पर्यंत आणि विद्यार्थ्यांची संख्या २२ हजारांहून अधिक झाली होती. शिक्षणाचा हा विस्तार अभूतपूर्व मानला जातो. शाहू महाराजांनी कोल्हापूरला ‘मंदर ऑफ बोर्डिंग हाऊसेस’ असे संबोधले होते. महाराष्ट्रभर उभारल्या गेलेल्या वसतिगृहांच्या चळवळीमागे त्यांचीच प्रेरणा होती. त्यांनी उभारलेल्या या वसतिगृहांचा लाभ, या वसतिगृहांमध्ये महाराष्ट्राचे नेतृत्व करणाऱ्या विविध क्षेत्रात नाव कमावणाऱ्या अनेकांनी घेतला आहे. आज महाराष्ट्र शासन समाजकल्याण, इतर मागास बहुजन कल्याण, आदिवासी विकास, सामाजिक न्याय, भटक्या-विमुक्त कल्याण तसेच मराठा समाजासाठी उभारण्यात येणाऱ्या विविध वसतिगृहांच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांना निवास, भोजन, शिष्यवृत्ती

ठाकूर यांनी १९९० च्या दशकात एलिसन आणि हेवर्ड जातीची १०० रोपे लावून किवी शेती सुरू केली. चार वर्षांनंतर त्यांनी आपल्या बागेत आणखी ५० रोपे लावली. ते म्हणाले की, चालू वर्षी मी माझ्या बागेतून सुमारे ५० किवंटल किवीचे उत्पादन घेतले, ज्यातून मला सुमारे १० लाख रुपयांचे उत्पन्न मिळाले आहे.

आणि शैक्षणिक सुविधा उपलब्ध करून देत आहे. या सर्व योजनांच्या पायाशी शाहू महाराजांनी मांडलेली ‘शिक्षण सर्वांसाठी’ हीच मूलभूत संकल्पना असल्याचे स्पष्ट दिसते. वसतिगृहे केवळ विद्यार्थी घडवत नाही तर विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाला आकार देते राज्य शासनाने वसतिगृहाचे महत्त्व लक्षात घेऊन विविध खाल्यामार्फत हजारो वसतिगृहांची, आश्रमशाळांची उभारणी केली आहे. या सुविधांमधून तयार झालेली एक पिढी राज्याचे विविध क्षेत्रात नेतृत्व करत आहेत. राजर्षी शाहू महाराजांचे संपूर्ण कार्य पाहिले तर त्यांनी शिक्षणाला केवळ ज्ञानप्राप्तीचे साधन मानले नाही, तर सामाजिक न्याय, समता आणि स्वाभिमानाचे माध्यम मानले. ब्रिटिश भारतामध्ये अन्य राज्यांमध्ये शिक्षणावर जितका खर्च होत नव्हता तितका खर्च कोल्हापूर सारख्या एका छोट्या संस्थांमध्ये महाराजांच्या दूरदृष्टीमुळे व शैक्षणिक महत्त्व त्यांना पटल्यामुळे होत गेला. शैक्षणिक आघाड्यांवर महाराष्ट्रामध्ये पुढे मोठ मोठ्या संस्था उभ्या झाल्या, विद्यापीठे उघडल्या गेली, या सर्वांची प्रेरणा छत्रपती शाहू महाराज होते. शाहू महाराजांनी उभी केलेली ही वसतिगृहे आजही ताठ मानेने सुरू आहेत. आता जातीची बंधणे राहिली नाही. सर्व वसतिगृहात सर्व जाती-पातीची मुले शिक्षण घेत आहेत. मात्र गजू, गरीब आणि प्रज्ञावान मुलांसाठी आजही ही वसतिगृहे सामाजिक, आर्थिक परिवर्तनाची व मानसिक बलस्थानाची केंद्रे आहेत. वसतिगृह चळवळीच्या माध्यमातून त्यांनी शिक्षणाची दारे बहुजन समाजासाठी खुली केली. शिक्षण, आरक्षण, शिष्यवृत्ती, वसतिगृहे आणि सक्तीचे प्राथमिक शिक्षण या उपाययोजनांद्वारे त्यांनी सामाजिक परिवर्तनाचा एक नवा अभ्याय लिहिला. म्हणूनच शाहू महाराजांच्या शिक्षणातून समाज परिवर्तन घडविणारे युगपुरूष म्हणणे अतिशयोक्ती ठरणार नाही. त्यांचा संदेश आजही तितकाच प्रेरणादायी आहे. समाजाच्या प्रगतीचा खरा मार्ग शिक्षणातूनच जातो.

सामाजिक समतेचे पुटस्कर्ट राजर्षी शाहू महाराज...!

आज २६ जून, २०२६, राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज यांची १५२ वी जयंती. त्यानिमित्त त्यांच्या स्मृतीना आणि क्रांतिकारी कार्याला विनम्र अभिवादन.

रयतेचे राजे : छत्रपती शाहू महाराजांचा जन्म २६ जून, १८७४ रोजी कागल येथील घाटगे घराण्यात झाला. त्यांचे मूळनाव यशवंत तर त्यांच्या वडिलांचे नाव जयसिंगराव व आईचे नाव राधाबाई होते. कोल्हापूर संस्थानाचे राजे चौथे शिवाजी महाराज यांच्या मृत्यूनंतर त्यांच्या पत्नी आनंदीबाई यांनी १७ मार्च, १८८४ रोजी यशवंतरावांना दत्तक घेतले. दत्तक विधानानंतर त्यांचे नाव ‘शाहू’ ठेवले. त्यानंतर आणि त्यांनी कोल्हापूर संस्थानचे राजे म्हणून अधिकृतपणे राज्यकारभाराची सूत्रे हाती घेतली. आपल्या राज्याभिषेकानंतर प्रथमतः त्यांनी संपूर्ण राज्याचा दौरा केला. या दौऱ्यात त्यांनी लोकांची परिस्थिती, गरजा व त्यांची दुःखे जाणून घेतली. जनतेचे दुःख जाणून घेतल्यानंतर त्यांच्या लक्षात आले की, अज्ञान, अंधश्रद्धा आणि अस्पृश्यता या तीन व्याधींनी समाजाला दुःखद जीवन जगण्यास भाग पाडले होते. म्हणून ह्या व्याधी निपटून काढल्या खेरीज प्रजेच्या विकासाच्या वाटा खुल्या होणार नाहीत, याची खूणगणत बांधून त्यांनी आपल्या कार्याला सुरुवात केली. त्यासाठी गावोगावी शाळा काढल्या, प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे व मोफत केले, पुराहित शाळा सुरू केल्या. म्हणजे जनतेची काळजी घेऊन त्यांचे सामाजिक, शैक्षणिक, आर्थिक अश्या सगळ्या बाजूने उत्थान व्हावे यासाठी आपले राजे पद वापरणारे व राज्यकारभार करणारे ते खऱ्या अर्थाने रयतेचे राजे होते.

समतेचे पुटस्कर्ट : राजर्षी शाहू महाराजांनी आपल्या कार्यकाळात अस्पृश्यता निवारण करण्यासाठी फार मोठे धाडसी निर्णय घेतले. त्या काळी अस्पृश्यांना विद्येचा अधिकार तर नव्हताच; पण देवालये, चावड्या, सार्वजनिक पाणवटे आदी ठिकाणीही त्यांना प्रवेश नव्हता. ही अस्पृश्यता दूर करण्याचा प्रारंभ त्यांनी स्वतःपासून केला. अस्पृश्य तरुणांना मोटार ड्रायव्हिंगच्या कोर्सला पाठवून आपल्या दरबारी त्यांना गाडीवर नोकरीस ठेवले. इतकेच नव्हे तर अस्पृश्य समाजातील पट्टेवाले, शिपाई, डार्लेवाले पोलीस, स्वतःचे शरीर-रक्षक म्हणूनही नियुक्त केले आणि थोडेसे शिक्षण झालेल्यां मागास व अस्पृश्य घटकातील लोकांना आपल्या राज्यात कारकून, रजिस्ट्रार, इत्यादी मानसम्मानाच्या जागा दिल्या. अस्पृश्यता व जातीभेद समाप्त व्हावा यासाठी त्यांनी इ. स. १९१७ मध्ये आपल्या संस्थानामध्ये मिश्र विवाहांना मान्यता देणारा कायदा पास केला. तर अस्पृश्यता नष्ट करण्याच्या दृष्टीने त्यांनी इ.स. १९१९ साली सवर्ण व अस्पृश्यांच्या वेगळ्या शाळा भरवण्याची पद्धत बंद केली. त्यामुळेच कृती आणि उक्तीचा भेड घालून कार्य करणारा राजा म्हणून सर्वत्र त्यांची छ्छाती पसरली होती.

कृतिशील लोकराजा : राजर्षी शाहू महाराजांची ‘मगभर उपदेशापेक्षा कणभर कृती’ अधिक महत्त्वाची असते यावर श्रद्धा होती. त्यांचे कार्य ‘ड’बोले तैसा चालो’ त्याची वंदवी पाऊले?’ या उक्तीला साजेसे होते. कारण त्यांनी स्वतः इंदूरच्या धनगर जमातीतील राजघराण्याशी आपल्या घराण्याचे सोयर्संबंध घडवून आणले. जातिभेद मोडण्यासाठीचा त्यांचा हा कृतिशील प्रयत्न होता. वरच्या जातीने खालच्या जातीतील कुटुंबाशी वैवाहिक संबंध

जोडून जातिभेद मोडले पाहिजेत, असे त्यांना वाटे. म्हणून जातिभेद मोडण्यासाठी आंतरजातीय विवाह घडवून आणण्याचा प्रयत्न महाराजांनी आपल्या घरापासून सुरू केला होता.

क्रांतिकारी निर्णय घेणारा धाडसी राजा : राजर्षी शाहू महाराजांनी बहुजन समाजात शिक्षणप्रसार करण्यावर विशेष भर दिला. त्यांनी कोल्हापूर संस्थानात प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे व मोफत केले. स्त्री शिक्षणाचा प्रसार व्हावा म्हणून त्यांनी राजाज्ञा काढली. शाहू महाराजांना बहुजनांच्या शिक्षणाविषयी तळमळ होती. म्हणून त्यांनी कोल्हापूर संस्थानात सक्तीच्या मोफत शिक्षणाचा कायदा केला. तसेच ५०० ते १००० लोककस्तीच्या गावांमध्ये शाळा काढून त्या यशस्वीपणे चलयिल्या. विशेष म्हणजे जे पालक आपल्या मुलांना शाळेत पाठवणार नाहीत त्या पालकांना प्रतिमहिना १ रु. दंड आकरण्याची कायदेशीर तरतूद करण्याचा क्रांतिकारी व धाडसी निर्णय घेतला.

आरक्षणाचे जनक : शाहू महाराजांनी आपल्या राज्यात बहुजन मागास, अस्पृश्य वर्गाच्या आर्थिक स्थितीत सुधारणा करण्याच्या आणि त्यांना स्वावलंबी बनवण्याच्या उद्देशाने त्यांना स्वतंत्र व्यवसाय करण्यास प्रोत्साहन दिले, दुकाने हॉटेल्स काढण्यासाठीही प्रोत्साहन दिले व त्यासाठी आर्थिक मदत केली. अस्पृश्यांना शिवणयंत्र ठेवून स्वतंत्र व्यवसाय करण्यास प्रोत्साहन तर दिलेच पण राजवाड्यातील कपडे त्यांच्याकडून शिवून घेण्यास सुरुवात केली. गंगाधर कांबळे या व्यक्तीला कोल्हापुरात मध्य वस्तीत चहाचे दुकान काढून दिले आणि स्वतः आपल्या सहकाऱ्यांसह त्यांच्या हॉटेलात चहापाणी घेण्यासाठी जात असत. याशिवाय अस्पृश्यांना समाजात प्रतिष्ठा प्राप्त व्हावी म्हणून त्यांनी महार पेलवानांना पैलवान, चांभार यांना सरदार, अमंग यांना पंडित अशा पदव्या दिल्या. अस्पृश्य मुगलशिर तसणांची तलाठी म्हणून नेमणूक केली. सांगसलेल्या लोकांना प्रगतीच्या प्रवाहात आणवायाचे असेल तर त्यांच्यासाठी राखीव जागांची तरतूद केली पाहिजे हाव्यापक दृष्टिकोन डोळ्यांसमोर ठेवून २६ जुलै, १९०२ रोजी कोल्हापूर संस्थानात मागास जातींना ५० टक्के जागा राखीव राहतील अशी घोषणा करून त्याची त्वरित अंमलबजाणी सुरू केली. राजर्षी शाहूंच्या या निर्णयाला तेव्हा अनेक उच्चवर्णीय पुढाऱ्यांनी विरोध केला. मात्र शाहूंनी त्यांच्या विरोधाला चोख उत्तर देत आरक्षणाची गरज की ? हे पटवून दिले. त्या काळात अस्पृश्य मानल्या गेलेल्या जातीच्या लोकांसाठी नोकरीमध्ये राखीव जागांची तरतूद करून सरकारी नोकऱ्या मिळवून देणारे ते पाहिले राजे होते म्हणूनच त्यांना आरक्षणाचे जनक म्हणतात.

राजर्षी शाहू महाराजांना फारच अल्प म्हणजे फक्त ४८ वर्षेच आयुष्य लाभलं. मात्र त्यांनी आपल्या राजकीय कारकीर्दीत सामाजिक, शैक्षणिक, आर्थिक, कुुषी, जलसिंचन, अस्पृश्यता निवारण, आंतरजातीय विवाह, विधवा पुनर्विवाह, कला, क्रीडा इत्यादी सर्वच क्षेत्रात फार मोठ्या सुधारणा व क्रांती घडवून स्वतःचे नाव अजरामर करून ठेवले. अशा या रयतेच्या राजाच्या स्मृतीना आणि त्यांच्या क्रांतिकारी कार्यकर्तृत्वाला कोटी कोटी प्रणाम.

The image is a colorful prospectus for Sunshine Kids Pre Primary School. At the top, a dark banner contains the text 'Samartha Shikshan Prasarak Mandal Reg. No.F.5226 Dwara Sanchalit'. Below this, the school's name 'Sunshine Kids' is in a blue, rounded font, followed by 'PRE PRIMARY SCHOOL' in large, bold, red letters with a white outline, and 'PROSPECTUS' in green letters. Underneath is the tagline 'A Bright Beginning for Little Learners!'. The middle section features four circular illustrations: 1) 'Play & Learn' showing children playing with blocks and a ball; 2) 'Creative Activities' showing children painting and drawing; 3) 'Caring Teachers' showing a teacher interacting with children; 4) 'Fun & Games' showing children playing a board game. The bottom section is divided into two columns. The left column, under the heading 'Our Programs', lists 'Playgroup', 'Nursery', 'Jr.KG', and 'Sr.KG'. The right column, under the heading 'Why Choose Us?', lists 'Safe & Nurturing Environment', 'Activity-Based Learning', 'Personalized Attention', and 'Indoor & Outdoor Play Areas'. At the bottom, a yellow banner contains the text 'Visit us: Maa Gayatri School, Gayatri Nagar, Kaulkhed Road, Akola' and the phone number '8329639213'. To the right of this banner is a large red and white graphic that says 'ADMISSION OPEN'.

यावर विधान परिषदेमध्ये उत्तर देताना राज्याचे सार्वजनिक आरोग्य मंत्री- ना. प्रकाश आंबेडकर म्हणाले कि, देशातील इतरही राज्यांमध्ये बालमृत्यू उपाययोजना संदर्भात जो काही देशातलीवर डाटा उपलब्ध आहे. त्या आधारे शासन उपाययोजना करत आहे. मात्र त्याही पुढे जाऊन चांगले काम करण्याची भूमिका सदस्यांनी मांडली असून ती अतिशय रास्त असल्याचे मंत्रीमहोदय म्हणाले. देशात बालमृत्यू कमी करण्यासाठी उपाययोजना करण्यात जे काही राज्य सक्षम आहेत, त्यात महाराष्ट्र राज्य अव्वल आहे. देशात नवजात मृत्यूचे प्रमाण १८ असताना महाराष्ट्र १० इतके नवजात मृत्यूचे प्रमाणे प्रमाण आहे. तर अर्भक मृत्यूमध्ये देशाचे प्रमाण २४ तर महाराष्ट्राचे प्रमाण १३ आहे. बालमृत्यूमध्ये देशाचा आकडा २८ तर महाराष्ट्राचा १५ आहे. देशाच्या आकडेवारीत महाराष्ट्र ठीक असला तरी यापुढे जाऊन प्रगत महाराष्ट्रासाठी अजून झेप जावी लागणार असल्याचे मंत्रीमहोदय म्हणाले.

14 वर्ष

सिटी न्यूज सुपरफास्ट

वर्धापन दिन
निमित्त
हार्दिक शुभेच्छा...!

शुभेच्छूक.....

विलासभाऊ लांभाडे
मा.उपसभापती
मंगरूळपीर

14 वर्ष

सिटी न्यूज सुपरफास्ट

वर्धापन दिन
निमित्त
हार्दिक शुभेच्छा...!

शुभेच्छूक

pandurang_kothale_official

श्री पांडुरंग कोठाळे
अध्यक्ष राष्ट्रवादी काँग्रेस विधानसभा
मंगरूळपीर वाशिम तथा प्रदेश कार्याध्यक्ष सावता परिषद
सौ. सुनीता पांडुरंग कोठाळे
माझी जिल्हा परिषद सदस्य

सिटी न्यूज सुपरफास्ट

वर्धापन दिन
निमित्त
हार्दिक शुभेच्छा...!

शुभेच्छूक...

संदीप खराटे (शासकीय कंत्राटदार)

14 वर्ष

सिटी न्यूज सुपरफास्ट

वर्धापन दिन
निमित्त
हार्दिक शुभेच्छा...!

शुभेच्छूक.....

श्री. विजय पाटील गोळे
(मा.उपसभापती, कृ. ऊ. बा. सं. रिसोड)

14 वर्ष

सिटी न्यूज सुपरफास्ट

वर्धापन दिन
निमित्त
हार्दिक शुभेच्छा...!

श्री विठ्ठलराव निवृत्ती केनवडकर,
श्री साहेबराव राजाराम केनवडकर
श्री डॉ. राजेश लक्ष्मण केनवडकर,
श्री सुभाष ज्ञानबा केनवडकर
श्री गजानन देवराव केनवडकर,
कैलास नारायण केनवडकर
श्री भगवत हरीभाऊ केनवडकर
समस्त केनवडकर परिवार
व ग्रामस्थ केनवड, ता. रिसोड, जि. वाशिम

श्री नितीन सुनील केनवडकर
BE CIVIL शासकीय कॉन्ट्रॅक्टर

14 वर्ष

सिटी न्यूज सुपरफास्ट

वर्धापन दिन
निमित्त
हार्दिक शुभेच्छा...!

शुभेच्छूक.....

बाबुराव मामा जाधव
संचालक, खरेदी विक्री संघ, रिसोड
संचालक, पेट्रोलपंप वडप

14 वर्ष

सिटी न्यूज सुपरफास्ट

वर्धापन दिनाच्या
हार्दिक शुभेच्छा...!

शुभेच्छूक

गणेशराव सदार शासकीय कंत्राटदार

सिटी न्यूज सुपरफास्ट

वर्धापन दिन
निमित्त
हार्दिक शुभेच्छा...!

शुभेच्छूक...

सरपंच/ सचिव सर्व सदस्य, कर्मचारी वृंद
व समस्त ग्रामस्थ ग्रामपंचायत, कमळगव्हाण

सिटी न्यूज सुपरफास्ट

वर्धापन दिन
निमित्त
हार्दिक शुभेच्छा...!

शुभेच्छूक.....

सरपंच/ सचिव सर्व सदस्य, कर्मचारी वृंद
व समस्त ग्रामस्थ ग्रामपंचायत, नंधाना

14 वर्ष

सिटी न्यूज सुपरफास्ट

वर्धापन दिन
निमित्त
हार्दिक शुभेच्छा...!

शुभेच्छूक.....

सरपंच/ सचिव सर्व सदस्य, कर्मचारी वृंद
व समस्त ग्रामस्थ ग्रामपंचायत, पिंप्री सरहद्द

14 वर्ष

सिटी न्यूज सुपरफास्ट

वर्धापन दिन
निमित्त
हार्दिक शुभेच्छा...!

शुभेच्छूक.....

विजूभाऊ अंभोरे (शिरपूरवाले)

सिटी न्यूज सुपरफास्ट

वर्धापन दिनाच्या
हार्दिक शुभेच्छा...!

शुभेच्छूक

विठ्ठलराव केनवडकर
संचालक, खरेदी विक्री संघ, रिसोड